

Večerka, Radoslav

[Samsonov, N.O. Drevnerusskij jazyk. I ; Samsonov, N.O. Drevnerusskij jazyk. II]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1966, vol. 15, iss. A14, pp. 203-205

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100449>

Access Date: 02. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

nebo společenského poměru někoho k někomu, kdy tedy „vlastníkem“ i „vlastněným“ jsou osoby. Zde pozorujeme jeden z nečetných případů zřetelného frekvenčního posunu při diachronii — ústup slovesa habere; užití přezentního slovesa esse je hojnější než v předchozí skupině.

Část V. (str. 37—45) pojednává o významu „vyznačují se nějakou vlastností, jsem nějaký“, při výkladech se vedle charakteru vlastníka a vlastněného navíc přihlíží ještě k tomu, zda běží o vlastnost vnější či vnitřní. Relevance tohoto třídícího kriteria nezástala nakonec při poměrně silné formální variabilitě tak průkazná, i zařazení leckterého dokladu do příslušné rubriky, jak je vidět, působilo autorce jistě větší nesnáze než jinde.

Následující VI. kapitola se dotýká (str. 45—49) významové platnosti „nacházím se v jisté situaci nebo stavu“. Kdyby se zejména zde bylo přihlédlo větší měrou k syntaktické, stavební stránce odpovídajících konstrukcí, bylo by asi vyšlo najevo, že dosazení slovesa habere není na místě ani ve větách stavěných podle slovosledného schématu рубашка у него запачканная, характер у него был мягкий. Genitivní obrat podle S. celkově převládá, ba dokonce je jedině použitelný v tom případě, když se mluví o nemoci, kterou je někdo stížen; tvrzení o zásadní nepřítomnosti komponentu есть by tu však mohlo být zpřesněno, kdyby se byla uvážila úloha onoho komponentu důrazového, při vyvracení něčí námitky.

VII. část (str. 50—54) zachycuje poslední z vytčených významových platností — „vykonávám činnost, jsem podmětem psychických procesů“. Za tímto poněkud heterogenním, čistě pracovním názvem se vlastně tají analytické, verbonominální vyjadřování ideje slovesné, jako např. *měl vládnít* → *vládl*, *mám naději* → *doufám*, v starém jazyce hojnější než v novém.

Studie je ukončena závěrem (str. 54—57), v němž se podává ve výstižné, hutné zkratce trest předchozích výkladů, přičemž jsou tu vůbec poprvé sumarizovány typové případy úplného a částečného vyvázání obrátů s habere v průběhu historického vývoje a je vysloveno konstatování, že konkrétnost či abstraktnost „vlastněného předmětu“ nemá rozhodující dosah pro výběr jedné či druhé z obou forem.

Za sympatické na celé práci H. Safarewiczové považujeme to, že autorka nejen konstatuje a popisuje, ale snaží se také vysvětlovat hybné systémové souvislosti, možné impulsy a příčiny. Umí si klást otázky a dovede většinou dobře argumentovat, některé její úvahy jsou opravdu velmi zdařilé, výstižné. Její závěry sice nedospívají k strukturnímu odtažitému nacházení invariantních významů, členu příznakového a nepříznakového v jejich případné historické směnnosti, atpod., ale i tak podávají dostatečně názorný obraz. Ten by byl jistě ještě plastičtější, kdyby se byla autorka srovnávala dál, za oblast oněch dvou posidenčních forem (srov. alternaci předložkového obrátu s pouhým genitivem, nutnou náhradu dané předložky jinou předložkou atd.). Přes výtku týkající se zmíněného už občasného zaretušování časově podmíněných systémových hodnot nutno na druhé straně kladně hodnotit přihlížení k stylistické podmíněnosti způsobu vyjádření; v té souvislosti na sebe upozorní nejen skutečnost, že do nynější ruštiny došla řada obrátů se slovesem habere už v podobě frazeologismů, ale také možnost využít tohoto slovesa v neobvyklé pozici za účelem parodistickým, jakož i individuální sklon různých spisovatelů buď k jednomu nebo k druhému vyjadřovacímu postupu (tak např. Leonov tíhne k častějšímu využívání slovesa *иметь*). Jazykový materiál, z něhož S. čerpala, má ráz sond, ale v postačující míře opravňuje vyslovovat soudy i závěry. Doklady jsou vybírány uvážlivě, nepřesnosti v jejich interpretaci a zařazení se objevují ojediněle. Ovšem kromě kritické připomínky stran sousedství dokladů ze starého a nového jazyka bychom ještě dodali dvě maličkosti technického rázu: nepůsobí příznivě, když se bez zvláštní motivace verbis expressis octne třeba 5 dokladů vedle sebe jenom z Gončarova; trochu nelogicky se vyjímá v poměru k názvům ostatních autorů, uvedených v plném nebo nepatrně zkráceném znění, zkratka Erenburga jako pouhé obrácené Ə.

Shrneme své poznámky k studii H. Safarewiczové v tom smyslu, že je to práce tematicky důležitá, potřebná, pěkně zvládnutá, která určitě přinese užitek nejenom rusistům sovětským, ale zejména rusistům za hranicemi SSSR.

Roman Mrázek

N. G. Samsonov: **Drevněrusskij jazyk**, Jakutsk, Jakutskoje knižnoje izdatelstvo, I 1965, 94 str., II 1964, 147 str.

Sovětská slavistická produkce, kterou známe především z prací předních pracovníků působících v hlavních vědeckých centrech, má velice široké zázemí v bohaté síti univerzitních filologických fakult a pedagogických institutů. Přínos těchto ústavů k vědeckému životu země není nikterak zanedbatelný; — ostatně některé výsledky slavistického bádání ve Lvově, Černovicích, Voroněži, Oděsse, Charkově, ba i ve vzdálené Machačkale, Alma-Atě, Samarkandu nebo Tomsku

a v celé řadě dalších míst Sovětského svazu pronikly i na mezinárodní vědecké forum a vyvolaly zde zaslouženou pozornost.

Slavistika (samozřejmě ve spojení s rusistikou) se pěstuje i na universitě v Jakutsku a její výkony máme už i možnost posoudit z prací jejího reprezentanta střední generace Nikolaje Georgijeviče Samsonova, který tu působí jako odborný asistent. Jeho publikační úsilí je zatím přirozeně neseno potřebami pedagogickými. Dokládají to jak jeho dřívější práce z úvodu do staroslověnštiny a z dějin slovanského písma na Rusi, tak i dvojdielná recenzovaná publikace, v níž autor načrtává přehlednou charakteristiku jazyka staré Rusi. První svazek obsahuje to, čemu se tradičně říká „vnější dějiny jazyka“: Po periodizaci nejstarších vývojových fází jazyka východních Slovanů pojednává Samsonov o vzniku a vývoji písemnictví na východoslovanské půdě, podrobněji se zastavuje u spisovného jazyka staré Rusi (a věnuje i patřičnou pozornost úloze staroslověnštiny v jeho formování a vývoji) a konečně podává přehled nejdůležitějších památek ruského písemnictví. Obsahem druhého svazku je systematický popis mluvnického systému staroruského jazyka: základních jevů fonetiky, morfologie i syntaxe; kniha je vhodně doplněna oddílem o staroruských dialektech podle fakt ze starých památek.

Jak už bylo řečeno, je dílo N. G. Samsonova míněno jako učební pomůcka pro studující ruštiny a toto pedagogické a didaktické zaměření určilo i celkový způsob zpracování: kromě vlastních výkladů o jednotlivých jevech přináší i cvičení, úkoly a otázky, které studujícím dobře pomohou při samostatném studiu, ukázky textů i slovníček. Projevilo se i ve vlastním zpracování látky, která je podávána zhuštěně v syntetických závěrech bez podrobností a bez zpracování příslušné problematiky. Je třeba říci rovnou, že je promyšleně rozvržena, že je formulována jasně a přesně a že podává výsledky soudobého bádání a je zcela na jeho úrovni, i když přirozeně literaturu předmětu na stránkách knihy autor kritické analýze nepodrobuje. Autor se opírá především o výsledky filologické vědy ruské a sovětské a v jejím duchu podává např. i výklad o vzniku písma. Je třeba uvítat, že pojednání o východoslovanském písmu v období předkřesťanském, o úloze „zářezů“ (dle Chrabra) i záhadných znaků z Černomoří apod. podává jen obezřetně a se značnou dávkou hypotetičnosti; jde vsutku o otázky zatím velmi nejisté a jakýkoli kategoričtý soud by tu byl předčasny. Rovněž v soulase s převažujícím míněním sovětské rusistiky a slavistiky vykládá autor známou pasáž z Života Konstantinova o evangeliu žaltáři psaných ruskými písmeny jako svědectví o předcyrilometodějské existenci písma a písemnictví na Rusi. Různé varianty tohoto výkladu mají ostatně v ruské vědě staré kořeny sahající až k Srezněvskému, Lamanskému, Nikolskému aj.; je však třeba připomenout, že „ruská teorie“ — hlavně ve vyhocené formulaci I. Ohijena — byla odmítnuta mezinárodní slavistikou (srov. např. známé stanovisko Vajsovo, Kulbakinovo, Iljinského, Jakobsona, Vaillantova, Grivece aj.). Ve výkladu o vzniku hlaholice a cyrilice by bylo dále potřebí konstatovat, že stará cyrilice byla v podstatě přejatým uncíálním písmem řeckým, doplněným o některé nové grafémy k označení specifických slovanských fonémů neexistujících v řečtině té doby. To by bylo dalo autorovi zároveň zároveň vyložit — v soulase s pojetím Černychovým — proč se cyrilice stala na Rusi oficiálním písmem a vytlačila hlaholici: šlo tu patrně o církevní a kulturně politický vliv Byzance.

Požadavek, aby autor ještě to nebo ono doplnil, bylo by ovšem možno vznášet i na jiných místech. Např. při konfrontaci stsl. jazyka se stsl. jsou pěkně a názorně uvedeny nejdůležitější difference fonetické; stálo by za to uvést i některé morfologické. Mezi nejstaršími epigrafickými památkami cyrilského písma by bylo možno doplnit bulharský nápis Mostičův. V pojednání o tvoření imperfekta chybí poučení o tom, jak se imperfektum tvořilo od sloves s infinitivem na *-ti*. V paragrafu o užívání krátkých aktivních participií ve funkci predikátu by bylo užitečné, konstatovat, že u prezentních participií v této funkci bylo převážně sloveso *byti* (*jesmь . . .*), kdežto preteritální participia naopak stávala v této funkci převážně samostatně, bez slovesa *byti*. Stálo by rovněž za to, kdyby byl autor pojednal o sémantice těchto obrátů; v ruské odborné literatuře bylo tomuto tématu věnováno hodně zevrubných a důmyslných výkladů (Potěbna, Obnorskij, Kuznecov atd.); zároveň by bylo užitečné poukázat i na to, že v případě s-ových participií jsou relikty jejich predikativního užití zachovány až do současných ruských dialektů (viz kromě citovaných autorů např. Kužmina, Nemčenko aj.).

Dezideráta lze ovšem vyslovovat nad každou prací a nemíníme je nikterak jako výtku autorovi, který napsal práci dobrou a s potřebným rozhledem. Přesto se však nevyhnul některým nedopatřením a omylům. Např. v II. sv. 22. uvádí k *през. вѣмь* inf. *вѣдати*; na s. 39 uvádí, že pomocná slovesa *наѣну, поѣну, чоѣну* apod. mají ve spojení s infinitivem pouze funkci formálního signálu futura, ale ve skutečnosti si poměrně dlouhou dobu zachovávala — v různé míře — i stopy svého modálního (ev. inchoativního) sémantického zabarvení. Škoda též, že v slovanských dokladech na 16. a 17. s. I. sv. nemohly být (patrně z technických příčin) vytištěny zvláštní značky k latinským literám, takže je tu pouhé *sestre* místo *sestrę*, *lekarka* místo *lѣkarka* aj.

Naše poznámky k Samsonově práci se týkaly jednak některých jednotlivostí, jednak ně-

kteřých obecnějších otázek diskusního charakteru, které namnoze souvisí s různou tradicí slavistické práce sovětské a české. Nijak nehodlají snižovat dobrou úroveň spisu, který jistě poslouží dobře jako praktická učební pomůcka, spolehlivé a přehledně podávající základní poučení o staré ruštině.

Radoslav Večerka

Видоески Божо: Кумановскиот говор, Институт за македонски јазик, Скопје, 1962, 343 стр.

Вопросом классификации македонских диалектов занимались более или менее до сих пор изданные труды из области македонской диалектологии (напр. А. Белич, А. М. Селингов и многие другие). Их систематическое изучение, однако, развернулось в последнем двадцатилетии в Македонской Социалистической Республике в Скопье. Большой вклад, бесспорно, в их изучение и классификацию внесли труды сотрудника Института македонского языка Божо Видоеского, который постепенно проанализировал отдельные диалекты (напр. диалект Поречья, Кратовский диалект, диалект Кривой Паланки и др.) и издал их в отдельных монографиях или объемных статьях (см. напр. его теоретические статьи *Основни дијалектни групи во Македонија*, сп. Македонски јазик, год. XI—XII, кн. 1—2, 1960/61, 13—31, и *Македонските дијалекти во светлината на лингвистичката географија*, Мј, година XIII—XIV, кн. 1—2, 1962/63, 87—108 и др.). Уже в 1954 году Видоески дал общий обзор северных македонских диалектов (Мј, кн. 1, 1954, 1—30, кн. 2, 109—198), где также говорит о важнейших особенностях Кумановско-кратовской диалектной группы.

В своем многолетнем монографическом труде о Кумановском диалекте Видоески рассматривает отличительные особенности диалекта кумановской области и дает его подробную и научно обоснованную характеристику. Хотя генетически кумановский диалект связан с сербскими южно-моравскими диалектами (А. Белич, например, в прошлом неправильно включал его целиком в эту группу), есть в нем целый ряд особенностей, связывающих его также с северно-восточными македонскими диалектами, ибо находится на стыке трех географическо-лингвистических групп.

Анализируя его фонетику, систему гласных и согласных, сопоставляя их с системой гласных и согласных в литературном языке, автор говорит о специфической артикуляции отдельных гласных (в частности Е, О) под ударением. По Видоескому эти гласные образуют какие-то дифтонгические звуки более открытого типа ê, ô. Далее Видоески изучает систему акцентации, морфологию отдельных частей речи, лексику и фразеологию и приходит к выводу, что кумановский диалект никогда не потерял связи с остальной македонской языковой территорией и в частности с территориально ему близкими восточными македонскими диалектами.

На основе отдельных особенностей Видоески говорит об изоглоссах, идущих с востока на запад, о сходных чертах, связывающих кумановский диалект с окружающими его диалектными группами — прежде всего на востоке с диалектами Кратова и Кривой Паланки, на юго-западе с диалектом области Скопье и на севере с прирезвско — южно-моравскими диалектами.

Интересны и ценны наблюдения Видоеского над глагольными формами и его констатации о сложных формах с „имам/нема“ типа *factum habeo, casus sum*, с которым можно встретиться на всей территории кумановского диалекта. Видоеским записанные конструкции применяют люди молодого и среднего возраста, на основе чего автор приходит, на наш взгляд, к правильному заключению, что эта конъюгация с „имам“ на этой территории появилась гораздо позже.

Принимая во внимание существующие глагольные формы с „имам“ также в некоторых других македонских диалектах, можно, по-моему, говорить о несостоятельности утверждений некоторых ученых, что тип *factum habeo* и *casus sum* развились под влиянием романских языков. Имеющиеся материалы из области македонской диалектологии свидетельствуют в пользу отрицания таких утверждений.

Обстоятельные исследования в области употребления глагольных форм в македонских диалектах внесут, несомненно, вклад в объяснение ряда до сих пор спорных вопросов. Известно, что в некоторых македонских диалектах, в том числе и центральных, вошедших в основу македонского литературного языка, нельзя применить формы настоящего времени глагола совершенного вида без союзов АКО и ДА. В кумановском